

Kulturlandskapet i Norges oljehovedstad – er det noe igjen å ta vare på?

Sporene etter kystens gamle kulturlandskap viskes bort. Bare siden siste verdenskrig har tusenvis av småbruk langs Vestlandskysten blitt nedlagt og dels fraflyttet. Det gjenværende jordbruket har gjennomgått store forandringer. Myrer og røsslyngheier har blitt dyrket opp, og utmarka blir ikke lenger beitet. Det som gjennom årtusener var et åpent beitepreget landskap er nå i ferd med å bli gro igjen med einer og lauvskog. Kulturhistorien forsvinner bokstavelig talt i krattskogen.

Stavanger, Norges oljeby, er intet unntak. Men i motsetning til andre steder langs kysten er det ikke fraflytting som har utryddet byens gamle kulturlandskap. Det er derimot utbygging og vekst. Store deler av byens jordbruk er brukt til byggeformål, og de gjenværende jordbruksarealene er for lengst oppdyrket. Byens gamle kulturlandskap med lyngheier, myrer, tjern og steingarder er med få unntak borte.

Å ta tilbake et landskap

Store Marøy midt i Gandsfjorden, 670 meter rett øst for bydelen Storhaug, er ett av unntakene. Etter at den siste bonden flyttet til fastlandet i 1958, har øya fristet en anonym tilværelse. Mens mange av de andre byøyene har hatt blitt nedbygd av boliger og hytter, har ingen ting skjedd på Marøy. Naturen har fått rå, og øya var i ferd med å bli kledd av skog. Langsamt, men sikkert har steingjerdene, rydningsrøysene og den steinlødde gardsvegen forsvunnet i krattskogen, Brygger og hustuffer har forfalt.

Prøving og feiling

Kunnskapen om skjøtsel og bruk av lyngheiene blir borte når tradisjonsbærerne forsvinner. I Stavanger er det lenge siden den siste lyngbonden var aktiv. Lengre nord på Vestlandet er det fortsatt enkelte bønder som driver lyngheia på gamlemåten.

Men erfaring med å gjenskape en sterkt gjengrodd lynghei, har de ikke. Derfor har ryddemannskapene på Marøy måttet ty til prøving og feiling. Spørsmålene har vært mange: Brenne først og rydde etterpå eller rydde først og så brenne? Ville røsslyngen i det hele tatt ta fyr og hvordan var tilstanden i frøbanken i jorda? Ville røsslyngen spire eller bli utkonkurrert av andre planter? Og hva ville den nye røsslyngen tåle av beitetrykk?

Den gamle lyngheia på østsiden av øya er brent i to omganger, i 2003 og 2007. Røsslyngen har kommet tilbake, men ikke i et omfang som forventet. Kanskje vil det ta lengre tid før røsslyngen er tilstrekkelig reetablert eller kanskje må vi hjelpe til med innsamling og utsetting av frø. (OBS: På NKFs årsmøte 2006 lærte vi i Åskhult, Sverige at kjerne kunne få hedevegetasjonen tilbake på 1 år, etter at får ikke hadde klart det på 3. Redaktørens bemerkning.)

Kursted og karantenestasjon

Da er det atskillig enklere og mer forutsigbart å restaurere gamle grasmarker, steingjerder, hustuffer og andre kulturspor. På den 120 dekar store øya er det mer enn 2 mil med steingjerder. Dyrket mark og slåttenger utgjør til sammen 50 dekar, men arealene var små og spredt over store deler av øya. Det forklarer det store antallet steingjerder som ble bygd for å skille dyr og dyrkingsjord. Det er også to andre historiske forhold som har hatt betydning for kulturlandskapets utforming på Marøy. I en periode fra 1913 til 1917 ble øya brukt som kursted for alkoholikere. Klientene måtte jobbe for kost og losji og da må man anta at det ble lødd mye stein. Fra 1923 til 1958 drev staten en karantenestasjon for husdyr på øya. Karantenedyra måtte holdes fysisk atskilt fra de øvrige husdyra, og dermed ble det behov for egne innhegninger.

Store Marøy øst med Stavanger i bakgrunnen. Restaurering har kommet i gang i den nordre halvpart. Foto: Hans Henrik Nilsen.

2500 timer dugnad

I løpet av de sju siste åra er det lagt ned mer enn 2500 dugnadstimer og brukt omlag 200-300 000 offentlige kroner i restaureringsarbeidet. Brygger, naustuft og ca 200 meter steingjerder er satt i stand. En gjengrodd gårdsdam er restaurert og en liten hage med plommetrær har fått en ny vår. To tredjedeler av øya er ryddet for det meste av eier, bjørk, osp og ask. Også buskfuru som ble plantet tidlig på 1960-tallet er fjernet. Siden 2004 har et 20 tall villsauer beitet året rundt og sørger for å holde landskapet åpent. Bare den sørligste tredjedelen av øya får stå tilnærmet urørt. Her er det krattskogen som rår sammen med to mindre teiger med sitkagran plantet for 40 år siden. Gjengroingslandskapet skal beholdes for å vise publikum kontrasten til det åpne, restaurerte kulturlandskapet.

Les mer:

På Naturvernforbundets hjemmeside www.rogaland.naturvern.no/maroy kan du lese mer om Marøyprosjektet. Her kan du også laste ned en natur- og kulturguide som utkom i februar 2008 "Historien om en liten øy i Stavanger"

Stavanger – oljeby og kulturhovedstad

Det første funnet av olje i Nordsjøen ble gjort i 1969. Tre år seinere, i 1972 ble Statens oljedirektorat og Den Norske Stats Oljeselskap AS (Statoil) stiftet. Samme år ble institusjonene lokalisert til Stavanger. Den gamle fiskeri- og sjøfartsbyen på sørvestlandet ble hele nasjonens oljeby.

I 1970 talte Stavanger 82 000 innbyggere. Den gang var kommunen en av landets største landbrukskommuner. 38 år seinere er innbyggertallet økt med 38 000 innbyggere til 120 000. Nær halvparten av byens jordbruksjord har gått med til bolig- og næringsutbygging de siste 40 åra.

Det fins nesten ikke natur i Stavanger, bare kulturlandskap. Jordbrukets kulturlandskap er her som så mange andre steder mekanisert og effektivisert. Det gamle kulturlandskapet fins bare som små, isolerte teiger og er i all hovedsak regulert til friområder. Formålet er ikke lenger bevaring gjennom bruk og følgelig er restene av det gamle landskapet i raskt forfall.

Byantikvaren i Stavanger kommune har imidlertid oppdaget verdiene som står i fare for å gå tapt, og vil i en ny kulturminneplan (2008) foreslå sikring av blant andre Store Marøy og et fåtall andre gamle kulturlandskap. Det skjer i året da Stavanger sammen med Liverpool er europeisk kulturhovedstad.

Slik så det ut i 2002, før rydding og sviing.

Her er vi på samme sted i 2007, etter rydding og sviing.

CV Erik Thoring

Forfatter og journalist, f. 1955

Journalist Rogalands Avis, Stavanger 1977-1987 og i Nationen, Oslo 1991-2001

Informasjonskonsulent i Miljøverndepartementet og selvstendig miljørådgiver 1988-2001.

Siden 2001 daglig leder i Naturvernforbundet i Rogaland

Utgitt flere natur- og lokalhistoriske bøker på eget forlag